

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Russologica II (2009)

Dorota Dziewanowska

Aspekt kulturoznawczy w procesie kształcenia kompetentnego użytkownika języka obcego

W ostatnich latach w glottodydaktyce wyraźnie podkreśla się, że znajomość kultury, realiów życia codziennego oraz reguł socjolingwistycznych przyjętych w społeczeństwie, którego język poznajemy, jest niezbędna dla ukształtowania kompetencji komunikacyjnej i właściwych reakcji werbalnych. Można bowiem dobrze władać językiem obcym, a mimo to w pewnych sytuacjach nie być właściwie zrozumianym. Z tego też powodu nauczanie języka obcego nie może ograniczać się wyłącznie do kształtowania mechanizmów aktu komunikacyjnego, co oznacza, że kompetencja lingwistyczna i komunikacyjna nie wyczerpują repertuaru kompetencji, którymi powinien charakteryzować się sprawny użytkownik języka. Taką opinię wyraża reprezentująca polską glottodydaktykę anglistka Hanna Komorowska. Twierdzi ona, że sprawny użytkownik języka „powinien posiadać kilka dodatkowych kompetencji. Są to:

- kompetencja społeczna, dzięki której wyraża on chęć wchodzenia w interakcje z innymi osobami,
- kompetencja dyskursu językowego, dzięki której umie on nawiązać rozmowę, podtrzymać ją i zakończyć,
- kompetencja socjolingwistyczna, dzięki której umie on różnicować swoje wypowiedzi tak, aby były odpowiednie do danej sytuacji społecznej i by w swym doborze środków językowych uwzględniały to DO KOGO mówi, O CZYM rozmawia i GDZIE toczy się rozmowa,
- kompetencja socjokulturowa, dzięki której zna on fakty i normy kulturowe rządzące komunikacją w danym języku, wie o czym wypada mówić, a o czym nie, a także posiada elementarne informacje z dziedziny historii, gospodarki i sztuki danego obszaru językowego, co pozwala mu właściwie rozumieć zachowania i wypowiedzi rozmówców,
- kompetencja strategiczna, dzięki której umie on także poradzić sobie z trudnościami komunikacyjnymi, jakie pojawiają się w rozmowie, a więc zasygnalizować niezrozumienie, poprosić o wyjaśnienie, powtórzenie zwrotu, użyć synonimu lub omówić nieznaną wyraz”¹.

¹ H. Komorowska, *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa 2001, s. 10.

Hanna Komorowska zaznacza jednak, że wymienione wyżej kompetencje charakteryzują idealnego użytkownika języka. „W rzeczywistości nawet w języku ojczystym kompetencje te osiągamy tylko w pewnym stopniu”².

Inny rodzaj kompetencji, obok lingwistycznej i komunikacyjnej, wyróżnia polski glottodydaktyk, germanista Waldemar Pfeiffer. Jego zdaniem, już w początkach nauki języka obcego należy rozwijać tzw. interkulturową kompetencję komunikacyjną, „która zakłada znajomość podstawowych elementów kultury obcej rzeczywistości i umiejętność płynnego i adekwatnego użycia języka”³. Na wyższym poziomie opanowania języka niezbędna jest tzw. interkulturowa kompetencja negocjacyjna, zakładająca „dobrą znajomość obcej kultury i bezrefleksyjne użycie języka obcego zbliżone do poziomu języka ojczystego”⁴. Taka kompetencja umożliwia w pełni efektywną komunikację językową. Pfeiffer wyróżnia jeszcze jeden, szczególnie rodzaj kompetencji, nazywanej kompetencją translatoryczną, której opanowanie wymaga specjalistycznych studiów oraz wielu lat praktyki.

Postawienie wymogu kształtowania, w mniejszym lub większym zakresie, wyżej wymienionych kompetencji wiąże się z koniecznością wzbogacenia procesu nauczania języka obcego o elementy pozajęzykowej rzeczywistości, charakterystycznej dla kraju lub obszaru danego języka.

Glottodydaktycy, podkreślając zgodnie znaczenie kulturoznawstwa dla opanowania języków obcych, nie wykazują jednak jednomyślności w sposobie definiowania tego pojęcia.

Polski glottodydaktyk, germanista Aleksander Szulc podaje następującą definicję kulturoznawstwa: „nauka o szeroko pojętej kulturze materialnej i duchowej społeczeństwa obcojęzycznego, mająca na celu umożliwienie uczącemu się osiągnięcia możliwie wysokiego stopnia kompetencji komunikacyjnej w języku tego społeczeństwa”⁵. Krajoznawstwo i wiedzę o kraju Szulc traktuje jako elementy składowe kulturoznawstwa.

Reprezentująca polską glottodydaktykę romanistka Helena Żmijewska stwierdza, że kulturoznawstwo na poziomie wyższym jest często rozumiane jako praca z tekstem literackim. Nauczanie kultury na poziomie niższym to połączenie elementów realioznawstwa, krajoznawstwa i kulturoznawstwa. Zdaniem tej autorki, należy rozróżnić:

- 1) realioznawstwo jako wiedzę o realiach obcej rzeczywistości,
- 2) krajoznawstwo jako elementy wiedzy o współczesnej rzeczywistości danego obszaru językowego,
- 3) kulturoznawstwo jako wiedzę o wytworach kultury duchowej danego narodu (literatura, sztuka, muzyka)⁶.

W literaturze glottodydaktycznej również termin realioznawstwo nie jest jednoznacznie definiowany. Najściślejszą definicję realioznawstwa sformułował rosyjski glottodydaktyk, rusycysta S. Rusakijew. Twierdzi on, że jest to „nauka

² Tamże, s. 11.

³ W. Pfeiffer, *Nauka języków obcych. Od praktyki do praktyki*, Poznań 2001, s. 149.

⁴ Tamże, s. 149.

⁵ A. Szulc, *Podręczny słownik językoznawstwa stosowanego*, Warszawa 1984, s. 127.

⁶ Zob. H. Żmijewska, *Elementy realioznawcze w nauce języków obcych. Na przykładzie języka francuskiego*, Warszawa 1983, s. 18–19.

o tym, jak łączyć nauczanie języka obcego z przekazywaniem wiedzy o cywilizacji narodu mówiącego w tym języku”⁷.

Z realioznawstwem ogólnym wiąże się powstały w Rosji termin lingworealioznawstwo (*лингвострановедение*). Rosyjski glottodydaktyk, rusycysta Jewgienij Wierieszczagin podaje następującą definicję tego terminu: „Lingworealioznawstwo rozpatruje drogi i sposoby prezentacji i aktywizacji informacji z dziedziny kultury narodowej w procesie nauczania języka”⁸. Lingworealioznawcze nauczanie języków obcych zakłada dwa cele:

- 1) uczyć języka jako wykładnika znaczeń i środka komunikacji,
- 2) równolegle zapoznawać uczącego się z kulturą kraju w takiej formie, w jakiej znajduje ona odbicie w języku⁹.

Pojęcie krajoznawstwa definiuje Helena Żmijewska, według której jest to podstawowa wiedza o krajach danego obszaru językowego. Autorka ta w ślad za Wierieszczaginem i Kostomarowem podaje, że pojęcie to obejmuje: geografie, ekonomię, kulturę socjalną i ustrojową strukturę społeczeństwa, etnografię, historię, politykę. Jest to więc przedmiot interdyscyplinarny, który pozwala wprowadzić „podstawowe wiadomości istniejące w świadomości wszystkich *native speakers* i będące podstawą dla komunikacji”¹⁰.

Jak zaznaczyłam wyżej, również dla Aleksandra Szulca krajoznawstwo stanowi element składowy kulturoznawstwa. Szulc dzieli krajoznawstwo na: (a) glotto-pragmatykę, czyli naukę o sytuacyjnie adekwatnym użyciu języka obcego, oraz na (b) krajoznawstwo właściwe, czyli zespół informacji o społeczeństwie obcojęzycznym i warunkach jego bytowania. Informacje te dotyczą w pierwszym rzędzie literatury, historii, geografii, sztuki oraz ustroju danego obszaru obcojęzycznego¹¹.

Próbie uporządkowania zakresów omawianych wyżej pojęć dla celów dydaktycznych podjął Waldemar Pfeiffer.

Kulturoznawstwo w szerszym rozumieniu autor ten nazywa kulturoznawstwem *sensu largo*, na które składają się cztery płaszczyzny informacji:

- realioznawstwo,
- krajoznawstwo,
- socjoznawstwo,
- kulturoznawstwo *sensu stricto*¹².

Zadaniem realioznawstwa jest opis realiów i przedstawienie obcej rzeczywistości materialnej. Dla potrzeb dydaktycznych opis powinien być uzupełniony pomocami wizualnymi. Mogą to być np. zdjęcia lub rysunki budynków użyteczności

⁷ С. Русакиев, *О роли литературы и страноведения в связи с практикой преподавания русского языка в качестве иностранного*, [в:] *Роль и место страноведения в практике преподавания русского языка как иностранного*, Москва 1969, с. 5.

⁸ J. Wierieszczagin, W. Kostomarow, *Lingworealioznawstwo a nauczanie języka rosyjskiego cudzoziemców*, [w:] *Elementy realioznawcze i literackie nauczania języka rosyjskiego*, Warszawa 1977, s. 14.

⁹ Tamże, s. 16.

¹⁰ Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров, *Язык и культура*, Москва 1973; zob. H. Żmijewska, *Elementy realioznawcze...*, s. 19.

¹¹ A. Szulc, *Podręczny słownik...*, s. 127.

¹² W. Pfeiffer, *Nauka języków obcych...*, s. 157.

publicznej (poczta, banki, dworce), widoków ulic, różnego rodzaju tablice informacyjne, sposoby oznakowań itp. Wprowadzając wiadomości realioznawcze, nauczyciel może również wykorzystać same realia, czyli zaprezentować uczniom pieniądze, znaczki pocztowe, bilety kolejowe, teatralne, kinowe, karty potraw, przewodniki muzealne, programy koncertowe itd. Warto jednak zauważyć, że wraz z postępującym procesem globalizacji coraz bardziej postępuje unifikacja, co powoduje silną redukcję istotnych różnic istniejących w środowisku rodzimym i obcym. Dlatego należy przedstawiać przede wszystkim te obiekty, które różnią się od rodzimej rzeczywistości obiektywnej. Dotychczas różnice te były wyraźne, np. między kulturą europejską a rosyjską. Obecnie następuje ich stopniowe zacieranie się. Niezależnie od postępującej unifikacji, materiał realioznawczy pomaga stworzyć na lekcji atmosferę obcojęzyczną, zwiększa autentyczność nauczania i motywuje uczniów.

Kolejna dziedzina wiedzy o obcej kulturze, nazywana wiedzą krajoznawczą, obejmuje historię i geografie danego kraju, wiedzę o jego instytucjach politycznych, gospodarczych i kulturalnych. Ze względu na ograniczony czas, przeznaczony na naukę języka obcego, elementy krajoznawcze muszą zostać starannie wyselekcjonowane i przedstawione uczniom w skondensowanej formie. Wiedza ta powinna być uzupełniana w ramach innych przedmiotów nauczania, np. geografii, historii itp. Taką możliwość daje tworzenie tzw. ścieżek międzyprzedmiotowych, mających na celu zapewnić korelację nauki języka z innymi przedmiotami.

Zdaniem Waldemara Pfeiffera, uczący się języków obcych powinni być także zapoznawani z elementami socjoznawstwa. Ta dziedzina wiąże się ze zwyczajami, obyczajami, zachowaniem sytuacyjnym i językowym obcej społeczności. Socjoznawstwo pozwala kształtować kompetencję socjokulturową (nazywaną również interkulturową), która poprzez właściwe rozumienie zachowań i wypowiedzi rozmówców zapewnia wysoce efektywną komunikację językową. W warunkach szkolnych zakłada się zapoznawanie uczniów przede wszystkim z zachowaniami standardowymi, a więc powszechnymi, a na wyższych etapach można wyjaśniać zachowania określonych kręgów społecznych (grup kulturowych), np. środowisk twórczych, środowisk gospodarczych i handlowych, politycznych itp. Wprowadzenie elementów socjoznawstwa do nauki języka obcego pozwala przygotować uczniów do skutecznej komunikacji, polegającej na takim prowadzeniu rozmowy, która nie będzie obrażała uczuć i godności osobistej rozmówców reprezentujących obcą kulturę. Socjoznawstwo ma zatem do spełnienia, obok funkcji poznawczej, funkcję wychowawczą (o czym będzie mowa niżej).

Według Pfeiffera, kulturoznawstwo *sensu stricto* dotyczy kultury w węższym rozumieniu, a więc twórców intelektu ludzkiego, tj. literatury, sztuki, muzyki, malarstwa, architektury, a także wytworów techniki i systemów technologicznych. Ponieważ są to obszerne dziedziny, tylko niewielki wycinek osiągnięć kulturalnych społeczności obcojęzycznej może stać się przedmiotem nauczania. Wiadomości te powinny być wprowadzane selektywnie oraz w skondensowanej formie.

Między poszczególnymi dziedzinami kulturoznawstwa, jak stwierdza Pfeiffer, nie można wytyczyć sztywnych granic, bowiem dziedziny te wzajemnie się przenikają i uzupełniają¹³. Niemniej, zaproponowany przez Pfeiffera podział kulturoznawstwa posiada istotną wartość praktyczną, bowiem ułatwia selekcję materiału

¹³ Tamże, s. 159.

kulturoznawczego dla potrzeb dydaktycznych. Biorąc pod uwagę przydatność poszczególnych dziedzin kulturoznawstwa w nauczaniu języków obcych, można zakładać, że elementy realoznawcze powinny być bardziej pomocne w nauczaniu początkowym, z kolei na etapach zaawansowanych należy wprowadzać elementy wiedzy z zakresu socjoznawstwa, krajoznawstwa i kulturoznawstwa *sensu stricto*.

Należy stwierdzić, że kształcąca funkcja kulturoznawstwa znajduje pełne odzwierciedlenie w obowiązujących w Polsce programach szkolnych. Zgodnie z treściami nauczania języków obcych, wymienionymi w *Podstawie programowej kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*¹⁴, uczniowie powinni być zapoznawani z wiadomościami kulturowo-cywilizacyjnymi dotyczącymi kraju/obszaru nauczanego języka. Poznawanie kultury i spraw życia codziennego kraju języka nauczanego pozwala przygotować uczniów do udziału w dialogu kultur¹⁵, stanowiącego podstawę dla rozwijania interkulturowej kompetencji komunikacyjnej.

Nauka języka obcego poprzez wprowadzanie wiedzy kulturoznawczej pozwala wносить istotne wartości w wykształcenie ogólne ucznia, wpływając na kształtowanie się jego osobowości i postawy humanistycznej. Na związek między językiem, kulturą i kształtowaniem osobowości jednostki wskazuje rosyjski glottodydaktyk, germanista Jefim Passow¹⁶. Na taką zależność wskazuje również reprezentantka glottodydaktyki słowackiej, Ewa Kollarova. Stwierdza ona, że język obcy jest nie tylko środkiem komunikacji, ale i środkiem umożliwiającym kształtowanie osobowości. Rozwój osobowości ucznia poprzez poznawanie języka obcego, zdaniem Kollarovej, dokonuje się w drodze dialogu kultur¹⁷.

Możliwość kształtowania osobowości ucznia poprzez naukę języka obcego wymaga określenia celów wychowawczych. Do zadań wychowawczych realizowanych podczas nauki języka obcego należy „rozwijanie w uczniach postawy ciekawości, otwartości i tolerancji wobec innych kultur”¹⁸. Takie wychowanie nazywane jest wychowaniem interkulturowym. Waldemar Pfeiffer, mając na uwadze procesy integracyjne zachodzące w Europie, zalicza wychowanie interkulturowe do ważniejszych celów nauki języków obcych¹⁹. Umożliwia ono kształtowanie postawy akceptacji innych kultur. Warto uświadamiać uczniom, że poznanie obyczajów innego narodu nie zakłada pełnego utożsamiania się z obcą kulturą i przymusu przejmowania charakterystycznych dla niej zachowań. Trzeba je jednak znać, rozumieć i szanować. Dotyczy to szczególnie tych zachowań, które mogą

¹⁴ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*, Dz.U. Nr 210, poz. 2041 z dnia 6 listopada 2003.

¹⁵ Zob. А. Бердичевский, Э. Колларова, *Базовая культура личности и межкультурное общение*, [w:] *Актуальные вопросы изучения, русской литературы и культуры, русского языка и методики его преподавания в европейском контексте*, Краков 2001, s. 446–451.

¹⁶ Zob. Е.И. Пассов, *Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур*, Липецк 1999.

¹⁷ Э. Колларова, *Иноязычное образование и феномен культуры в интерпретации IX Конгресса МАПРЯЛ*, [w:] *Актуальные вопросы языкового, культуроведческого и лингводидактического образования студентов русистики*, Краков 2000, s. 44.

¹⁸ Zob. *Zadania szkoły*, [w:] *Podstawa programowa kształcenia ogólnego...*

¹⁹ W. Pfeiffer, *Nauka języków obcych...*, s. 159.

urazać uczucia patriotyczne i religijne przedstawicieli innej kultury. Wychowanie uczniów w poszanowaniu odrębności obyczajowej i kulturowej innych narodów nabiera szczególnego znaczenia w świetle zachodzących obecnie w świecie przemian społeczno-politycznych, narastającej fali agresji i terroru. Taka atmosfera powoduje umacnianie się uprzedzeń i negatywnych stereotypów. Kształtowanie postawy otwartości i tolerancji wobec innych kultur powinno przygotować uczniów do zrewidowania istniejących stereotypów i uprzedzeń. Wiedza kulturoznawcza przekazywana uczniom pozwala również zrelatywizować kulturę własną, co prowadzi do przełamania postaw zachowawczych, ksenofobii i zaściankowości.

Wychowanie interkulturowe staje się nieodzowne również ze względu na postępujący wzrost bezpośrednich kontaktów międzyludzkich (w tym także i międzynarodowych). Zjawisko to jest – z jednej strony – wynikiem postępu cywilizacyjnego, związanego z rozwojem masowej komunikacji za pośrednictwem np. internetu, poczty elektronicznej, telefonów komórkowych, z drugiej zaś – wynikiem globalizacji i integracji europejskiej. Prowadzi ona do tego, że znikają granice państw, rozwija się turystyka, wymiana naukowa, kulturalna, migracja zawodowa, a wraz z nimi bezpośrednie kontakty międzyludzkie. Waldemar Pfeiffer zauważa, że – szczególnie przy bezpośrednich kontaktach z obcokrajowcami – zwiększa się prawdopodobieństwo wystąpienia tzw. szoku kulturowego, wynikającego z braku tolerancji i akceptacji innej kultury wyrażanej odmiennymi zachowaniami i zwyczajami. Zatem wychowanie interkulturowe stanowi istotny czynnik kształtowania kompetencji interkulturowej zapewniającej skuteczną i efektywną komunikację językową.

Reasumując należy stwierdzić, że wszelka komunikacja międzyludzka jest komunikacją między kulturami. Jak słusznie zauważa Pfeiffer: „Język jest najważniejszym elementem kultury i w nim kultura najlepiej się wyraża”²⁰. Z tego też powodu kształcenie i wychowanie interkulturowe powinno stanowić integralną część nauczania języków obcych.

Na zakończenie należy zauważyć, że w związku z rozpatrywaną wyżej rolą kulturoznawstwa w procesie kształtowania kompetentnego użytkownika języka obcego zachodzi konieczność odpowiedniego przygotowania nauczycieli języków obcych. Taki postulat stawia E. Kollarova, zdaniem której w kształceniu nauczycieli języków obcych należy zwrócić uwagę nie tylko na ich przygotowanie językowe, ale także przygotowanie do roli pośrednika między kulturą własnego narodu i kulturą narodu, którego języka będą oni nauczać”²¹.

Literatura

Бердичевский А., Колларова Э., *Базовая культура личности и межкультурное общение*, [в:] *Актуальные вопросы изучения, русской литературы и культуры, русско-го языка и методики его преподавания в европейском контексте*, Краков 2001.

Верецагин Е.М., Костомаров В. Г., *Язык и культура*, Москва 1973.

Komorowska H., *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa 2001.

²⁰ Tamże, s. 192.

²¹ А. Бердичевский, Э. Колларова, *Базовая культура личности...*, с. 450.

Колларова Э., *Иноязычное образование и феномен культуры в интерпретации IX Конгресса МАПРЯЛ*, [в:] *Актуальные вопросы языкового, культуроведческого и лингводидактического образования студентов русистики*, Краков 2000.

Пассов Е.И., *Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур*, Липецк 1999.

Pfeiffer W., *Nauka języków obcych. Od praktyki do praktyki*, Poznań 2001.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz. U. Nr 210, poz. 2041 z dnia 6 listopada 2003.

Русакиев С., *О роли литературы и страноведения в связи с практикой преподавания русского языка в качестве иностранного*, [в:] *Роль и место страноведения в практике преподавания русского языка как иностранного*, Москва 1969.

Szulg A., *Podręczny słownik językoznawstwa stosowanego*, Warszawa 1984.

Wiereszczagin J., Kostomarow W., *Lingworealioznawstwo a nauczanie języka rosyjskiego cudzoziemców*, [w:] *Elementy realioznawcze i literackie nauczania języka rosyjskiego*, Warszawa 1977.

Żmijewska H., *Elementy realioznawcze w nauce języków obcych. Na przykładzie języka francuskiego*, Warszawa 1983.

Культуроведческий аспект в процессе образования компетентного пользователя иностранного языка

Резюме

В статье указывается на важность ознакомления учащихся с особенностями культурной жизни страны изучаемого языка, без чего адекватное участие в межкультурной коммуникации весьма затруднительно. Знакомство с национальными особенностями культуры носителей изучаемого языка и тем, как она отражается в единицах языка, способствует формированию межкультурной компетенции, показателем которой является правильность речи не только с точки зрения норм изучаемого языка, но и с точки зрения способности к взаимопониманию участников коммуникации, принадлежащих к разным национальным культурам. Формирование межкультурной компетенции дает изучающим язык возможность стать полноценными участниками диалога культур. Обогащение процесса обучения иностранному языку культуроведческой информацией способствует также формированию личности учащегося. В связи с рассматриваемым вопросом существует также необходимость соответствующей подготовки будущих учителей иностранного языка. Эта подготовка должна заключаться в образовании будущих учителей не только как специалистов по преподаванию языка, но и как посредников между родной культурой обучающихся и культурой страны изучаемого языка.